

Ελεύθερη διακίνηση στην αγορά της ΕΟΚ μπροστά στο 1992 Ευλογία ή κατάρα για τον Έλληνα μετανάστη;

ΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ι. Το πρόβλημα

ΣΤΗ ΣΧΕΤΙΚΗ με την Ευρώπη βιβλιογραφία των ημερών μας, που συνεχώς διογκώνεται, η ελεύθερη διακίνηση για αναζήτηση εργασίας μέσα στην ΕΟΚ παρουσιάζεται ως «ευκαιρία» και «πρόκληση». Ευκαιρία και πρόκληση όμως προς τι και χάριν ποίου; Ο συγγραφέας του άρθρου αυτού δεν θέλει να κρύψει κάποιον σκεπτικισμό απέναντι στην ελεύθερη διακίνηση, ως λεωφόρο για μια νέα εργατική μετανάστευση: Γιατί η εργατική μετανάστευση από φτώχεια και ανάγκη σε προηγούμενες δεκαετίες αλλά ακόμη και σήμερα είναι «κατάρα» για τους ανθρώπους και σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί την ιδεώδη λύση των προβλημάτων, τόσο για τις χώρες αποστολής όσο και για τις χώρες εγκατάστασης των μεταναστών.

Σήμερα η λύση αυτή δεν προπαγανδίζεται επίσημα σαν «ευλογία», όπως παλιά, αλλά μάλλον θεωρείται «κακό» και επιδιώκεται ο περιορισμός του. Κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμοί έχουν παύσει πλέον να εξετάζουν το φαινόμενο αποκλειστικά και μόνον από οικονομικό πρίσμα. Αυτή η μεταστροφή στον ιδεολογικό τρόπο θεώρησης των πραγμάτων είναι αναγνώσιμη στα διεθνή κείμενα, τα σχετικά με την εργατική μετανάστευση. Θα περιοριστούμε εδώ σε δύο μόνον σύνθετα παραδείγματα.

Έτσι, λόγω χάρη, στη Σύσταση υπ' αριθ. 86 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) «σχετικά με τους μετανάστες» του 1949 αναφερόταν: «Η πολιτική των μελών πρέπει να είναι γενικά στραμμένη στην ανάπτυξη και εκμετάλλευση όλων των δυνατοτήτων απασχόλησης και να διευκολύνει προς το σκοπό αυτό τη διεθνή κατανομή των εργατικών δυνάμεων, και ειδικά τις μετακινήσεις από χώρες με πλεόνασμα εργατικών δυνάμεων προς χώρες, οι οποίες πάσχουν από έλλειμμα εργατικών δυνάμεων». Αντίθετα, στη Σύμβαση της ίδιας διεθνούς οργάνωσης υπ' αριθ. 143 του 1975, «σχετικά με τις μεταναστεύσεις υπό καταχρηστικούς όρους και με την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης των αλλοδαπών εργατών», λέγεται: «Η Γενική Διάσκεψη της ΔΟΕ υπογραμμίζει την αναγκαιότητα να αποφευχθεί η υπερβολική και μη ελεγχόμενη ή μη παρακολουθούμενη αύξηση των μεταναστευτικών κι-

νήσεων, λόγω των αρνητικών τους συνεπειών στον κοινωνικό και ανθρωπιστικό τομέα. Πέραν τούτου λαμβάνει υπόψη της ότι οι κυβερνήσεις πολλών χωρών επιμένουν σήμερα όλο και περισσότερο στο ότι, προκειμένου να ξεπεραστεί η υπανάπτυξη και η δομική ή χρόνια ανεργία, είναι προτιμότερη η κινητικότητα των κεφαλαίων και των τεχνολογιών παρά η κινητικότητα των εργατικών δυνάμεων». Η διαφορά αντίληψης ανάμεσα στα δύο ντοκουμέντα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, που ως τμήμα του ΟΗΕ δρα σε παγκόσμια κλίμακα, είναι χαρακτηριστική.

Ένα άλλο παράδειγμα ειδικά από τον ευρωπαϊκό χώρο: Η Ιδρυτική Συμφωνία του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (του προδρόμου του σημερινού ΟΟΣΑ) της 16.4.1948 όριζε: «Τα συμβαλλόμενα μέρη... θα επιδιώξουν να επιτύχουν καθεστώς πλήρους απασχόλησής για τον λαό τους και μπορούν να προσφύγουν στις εργατικές δυνάμεις, που βρίσκονται στο έδαφος ενός άλλου συμβαλλόμενου μέρους. Στην τελευταία περίπτωση θα πάρουν στη βάση διμερών συμφωνιών τα αναγκαία μέτρα, για να διευκολύνουν τη μετακίνηση των εργατών...». Αντίθετα, το «Κοινωνικοπολιτικό Πρόγραμμα Δράσης» που ψηφίστηκε από το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΟΚ στις 21.1.1974, ζητούσε μεν να υιοθετηθούν οι μετανάστες και οι οικογένειές τους, πρόσθετε όμως ότι «υπέρτατος σκοπός θα πρέπει να είναι το να δοθεί στους εργαζόμενους η δυνατότητα να βρουν μια δουλειά στον τόπο τους».

Αυτά τα παραδείγματα χρησιμοποιούνται εδώ αντί πολλών άλλων και μιλάνε μόνα τους. Δικαιούται βέβαια κανείς να αμφισβητήσει την εντιμότητα των κυβερνήσεων εκείνων των χωρών απασχόλησης, οι οποίες ανακάλυψαν ότι η μετανάστευση αποτελεί «κακό» στα μέσα της δεκαετίας του '70, όταν αποφάσισαν ότι ήρθε η ώρα να ξεφορτωθούν τους αχρεϊαστους στα χρόνια της ανεργίας ξένους εργάτες. Εντούτοις έτσι επιβεβαιώνεται η διαπίστωση ότι η εργατική μετανάστευση από ένδεια δεν αποτελεί την ιδεώδη λύση των προβλημάτων για ανθρώπους και πολιτείες.

Παρ' όλα αυτά ο παραπάνω διατυπωμένος κριτικός λόγος δεν έχει την έννοια ότι εκτιμάμε εκ προοιμίου αρνητικά την ελεύθερη διακίνηση μέσα στην ΕΟΚ.

Χρειάζεται μια θεώρηση των πραγμάτων, που να μπορεί να κάνει πιο λεπτές διακρίσεις. Η κοινοτική ελεύθερη διακίνηση αποτελεί όντως μια πρόκληση να ξεπεράσει κανείς τα υπάρχοντα σύνορα και να εκμεταλλευθεί ευκαιρίες σε μια νέα Ευρώπη, που οδεύει αμετάκλητα προς το 1992 και τα άλλα χρονικά ορόσημα της ενωποίησής της. Αυτή η πρόκληση ισχύει αφ' ενός για τα άτομα, και αφ' ετέρου για τις χώρες.

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να συλλάβουμε μερικές όψεις αυτής της πρόκλησης, επιχειρώντας μια μελλοντολογία του ελληνικού μεταναστευτικού φαινομένου στην ενωμένη Ευρώπη.

II. Απογραφή

Η Ελλάδα είναι πλήρες μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από την 1η Ιανουαρίου 1981. Για τους Έλληνες όμως ορόσημο της απεριόριστης ισχύος του ευρωπαϊκού δικαίου για την εργατική μετανάστευση, η οποία στη Συνθήκη της ΕΟΚ φέρει επίσημα το όνομα «ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων» (άρθρα 48-51), ήταν η 1η Ιανουαρίου 1988. Κι αυτό γιατί η Πράξη Προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ της 28ης Μαΐου 1979 προέβλεπε (άρθρα 44 επ.) ότι η δυνατότητα ελεύθερης διακίνησης των μισθωτών εργαζομένων ανάμεσα στο νέο μέλος και στα τότε εννέα παλαιά μέλη θα αναστελλόταν για επτά χρόνια, δηλαδή έως τις 31 Δεκεμβρίου 1987 (στο εξής θα χρησιμοποιούμε τον όρο «ελεύθερη διακίνηση»).

Αντίθετα, η Πράξη Προσχώρησης δεν προέβλεπε κανέναν περιορισμό της «ελευθερίας εγκαταστάσεως» (άρθρα 52-58 Συνθήκης ΕΟΚ) και της «ελεύθερης παροχής υπηρεσιών» (άρθρα 59-66 Συνθήκης ΕΟΚ), ελευθερίες που ισχύουν για την πέρα από σύνορα ανάπτυξη της οικονομικής δράσης επιχειρηματιών και ελεύθερων επαγγελματιών μέσα στην ΕΟΚ. Οι δύο τελευταίες ελευθερίες, χωρίς να έχουν την ίδια κοινωνικοοικονομική σημασία για την ελληνική παρουσία στις χώρες της ΕΟΚ, δεν είναι εντούτοις και αμελητέες. Αλλά και για τους μισθωτούς εργαζόμενους η αναστολή της ελεύθερης διακίνησης δεν σήμαινε ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν ετίθετο δρόμο σε εφαρμογή για τους Έλληνες. Για Έλληνες μετανάστες, που ήταν ήδη εγκατεστημένοι στις χώρες απασχόλησης της Κοινότητας και ζούσαν εκεί νόμιμα, η Πράξη Προσχώρησης προέβλεπε (έστω και αν εκείνοι που τη διαπραγματεύονταν από ελληνικής πλευράς δεν είχαν πλήρη συνείδηση της έκτασης του θέματος) τη νομική εξίσωσή τους προς τους άλλους ενδοκοινοτικούς μετανάστες στην εκάστοτε χώρα απασχόλησης ήδη από την 1η Ιανουαρίου 1981.

Με απλά λόγια αυτό σημαίνει: Για τους τότε περίπου 300.000 Έλληνες της, σήμερα διευρυμένης με την πάλι ποτέ Λαοκρατική Γερμανική Δημοκρατία, Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (ΟΔΓ) – στην οποία θα αναφερθούμε κατά κύριο λόγο στη συνέχεια, αφού εκεί

ζει το 85% των Ελλήνων μεταναστών, εκεί έχει περάσει πολλά χρόνια της ζωής του το 1/10 περίπου του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας, εκεί κατευθύνεται πάλι το ρεύμα της νέας μετανάστευσης, με αυτήν διεκπεραιώνεται το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας κ.λπ. – προβλέφθηκε η ίδια νομική μεταχείριση με τους Ιταλούς μετανάστες, π.χ., που ζουν στη χώρα αυτή, με τη διαφορά ότι δεν θα είχαν το δικαίωμα, όπως εκείνοι, να μεταβαίνουν φερ' ειπείν από την ΟΔΓ στην Ολλανδία προς αναζήτησιν εργασίας.

Σίγουρα οι σχετικές διατάξεις της Πράξης Προσχώρησης δεν αποτελούν λαμπρό παράδειγμα νομικής σαφήνειας, αντίθετα είναι εξαιρετικά πολύπλοκες και επιδεικτικές πολλών ερμηνειών – κάτι που άλλωστε οδήγησε σε σημαντικές ερμηνευτικές διαφορές ανάμεσα στις δέκα χώρες της Κοινότητας. Μια ιστορική επισκόπηση της επταετούς μεταβατικής περιόδου οδηγεί όμως σήμερα στο συμπέρασμα ότι, παρά κάποιες μισόκαρδες ρυθμίσεις από την πλευρά ορισμένων χωρών απασχόλησης, αυτός ο χρόνος διέρρευσε για τους εγκατεστημένους στην ΕΟΚ Έλληνες μετανάστες χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες και έφερε μαζί του (έστω και αν άργησαν να το παραδεχθούν οι πολιτικές οργανώσεις των ίδιων των μεταναστών) μια σημαντική βελτίωση της νομικής θέσης τους. Μια απόφαση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με ημερομηνία 23 Μαρτίου 1983 (Πεσκέλόγλου, Bun-

πτατής αναστολή της ελεύθερης διακίνησης για τους Έλληνες, και αργότερα για τους Ισπανούς και τους Πορτογάλους. Έτσι, π.χ., πολλές γερμανικές οικονομολογικές μελέτες της προηγούμενης δεκαπενταετίας (ενδεικτικά: B. Claus, Th. Straubhaar, R. Feithen κ.ά.) κατέληξαν

κόλουθους αριθμούς:

Στις 31.12.1987: 7.435

Στις 31.12.1988: 8.252

Με βάση άλλα στοιχεία που έδωσε στα τέλη του 1989 το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Εσωτερικών και είναι προσαρμοσμένα στο αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 25.5.1987 οι παραπάνω αριθμοί θα πρέπει να διορθωθούν κατά τι. Σύμφωνα με αυτή την πηγή οι εγκατεστημένοι Έλληνες στη Δυτική Γερμανία/Δυτικό Βερολίνο ήταν:

Στις 31.12.1987: 256.396

Στις 31.12.1988: 274.793

Δηλαδή, τον πρώτο χρόνο της ελεύθερης διακίνησης είχαμε μίαν αύξηση της τάξεως του 7,2%.

Η ίδια τάση παρατηρείται και τον επόμενο χρόνο στη διακίνηση των Ελλήνων προς την ΟΔΓ. Για το 1989 η Ομοσπονδιακή Στατιστική Υπηρεσία δίνει:

Στις 31.12.1989: 293.649

εγκατεστημένους Έλληνες σε όλη τη χώρα, περαιτέρω αύξηση δηλαδή της τάξεως του 6,8% κατά τον δεύτερο χρόνο της ελεύθερης διακίνησης.

Παρόμοιες διακινύσεις έχουμε ειδικότερα και στο επίπεδο μιας πόλης, όπως το Δυτικό Βερολίνο:

Στις 31.12.1989: 8.748

Στις 31.12.1990: 9.158

(Ελεγμένα στοιχεία από το σύνολο της έκτασης της Γερμανίας, που ενοποιήθηκε τον Οκτώβριο του 1990, δεν υπάρχουν ακόμη.)

Ακόμα και αν συνυπολογίσει κανείς ότι ο αριθμός των Ελλήνων στην ΟΔΓ στο πλαίσιο μιας τάσης που είχε αρχίσει ήδη πριν από το stopp στη στρατολόγηση νέων μεταναστών, τον Νοέμβριο του 1973, μειωνόταν συνεχώς τα προηγούμενα χρόνια (1982: 300.824, 1984: 287.099, 1987: 256.396), η αύξηση αυτή δεν αποτελεί παρ' όλα αυτά κανένα δραματικό γεγονός.

β. Ποιες παράμετροι ορίζουν σήμερα την κατάσταση; Υπάρχουν παράγοντες που συντελούν αρνητικά στην ανάπτυξη μιας νέας ελληνικής μετανάστευσης. Όσον αφορά τους λεγόμενους παράγοντες έλξης (pull factors: παράγοντες που εμφανίζονται στις χώρες απασχόλησης των μεταναστών), στην αρνητική αυτή κατηγορία κατά κύριο λόγο ανήκει η υψηλή ανεργία που επικρατεί σήμερα στις βιομηχανικά προηγμένες χώρες της ΟΚ, και η συνδεδεμένη με αυτήν αβεβαιότητα για τους νέους μετανάστες. Αυτή η αβεβαιότητα δεν αίρεται ούτε με το ισχύον κοινοτικό δίκαιο, το οποίο δίνει απλώς το δικαίωμα στον ξένο εργάτη να μεταβεί για διάστημα τριών το πολύ μηνών σε μια άλλη χώρα-μέλος με σκοπό την αναζήτηση εργασίας.

Θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν επίσης ότι οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης δέχονται σήμερα, με ή χωρίς τη θέλησή τους, με-

desanstalt für Arbeit) συνέβαλε αποφασιστικά στο να μην κυριαρχήσει μια περιοριστική ερμηνεία στο θέμα αυτό, και εμπόδισε έτσι μια μεταβατική περίοδο που θα χαρακτηριζόταν από βήματα προς τα πίσω.

Στις 31 Δεκεμβρίου 1987 τελείωσε η μεταβατική περίοδος. Στη νομική εξίσωση των ήδη εγκατεστημένων προστίθεται τώρα και η δυνατότητα ελεύθερης κυκλοφορίας από χώρα σε χώρα, κυρίως - φυσικά - από την Ελλάδα προς τις άλλες χώρες της ΕΟΚ.

Τα παραπάνω ήταν μια γενική αναδρομή στο παρελθόν και απογραφή της υπάρχουσας κατάστασης από τη νομική πλευρά.

III. Η κοινοτική «ελεύθερη διακίνηση» ως πρόκληση

1. Νέα πλημμυρίδα;

α. Όπως και να παρουσιάσει κανείς το ζήτημα, η φλέγουσα ερώτηση είναι η εξής: Βρισκόμαστε μπροστά σε μια καινούργια μαζική μετανάστευση στην Ευρώπη, στην περίπτωση μας μπροστά σε μια νέα έξοδο των Ελλήνων-Οδυσσέων;

Χωρίς καμιά αμφιβολία κάτι τέτοιο είχαν φοβηθεί στην Ευρώπη πριν από μερικά χρόνια - αυτός ήταν άλλωστε και ο λόγος που κατ' επιθυμίαν των χωρών απασχόλησης συμφωνήθηκε στο πλαίσιο της νότιας διεύρυνσης της Κοινότητας η ε-

στο ίδιο συμπέρασμα: ότι επίκειται μαζική μετανάστευση από τα νέα κράτη-μέλη, αν τα παλαιά κράτη-μέλη της ΕΟΚ δεν πάρουν τα μέτρα τους.

Για καιρό λοιπόν οι εκεί υπεύθυνοι στέκονται απέναντι σ' αυτό το ενδεχόμενο με ανάμεικτα αισθήματα. Έτσι, λ.χ., εκτιμήσεις των γερμανικών συνδικάτων ανέβαζαν τον αριθμό των νέων Ελλήνων μεταναστών που ζητούσαν δήθεν να αναλάβουν μισθωτή εργασία στην ΟΔΓ το 1988, πρώτο χρόνο της ελεύθερης διακίνησης, στους 60.000. Σήμερα ξέρουμε ότι ο αριθμός αυτός και οι φόβοι που κρύβονταν πίσω του ήταν υπερβολικοί. Με βάση τα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία για τους εγκατεστημένους στην ΟΔΓ Έλληνες (και μόνον αυτά τα στοιχεία είναι αποκαλυπτικά, επειδή οι στατιστικές γενικά για την είσοδο και την έξοδο από τη χώρα συμπεριλαμβάνουν επίσης τουρίστες, ταξιδιωτικούς πράκτορες, επιχειρηματίες που ταξιδεύουν κ.λπ.) καταλήγει κανείς σε πολύ πιο μετριοπαθή συμπεράσματα.

Ο κεντρικός πίνακας καταχώρησης αλλοδαπών της Γερμανίας (Ausländerzentralregister) στις αρχές του 1989 έδινε για τους Έλληνες που είναι εγκατεστημένοι στην ΟΔΓ, συμπεριλαμβανομένου και του Δυτικού Βερολίνου, τους ακόλουθους αριθμούς:

Στις 31.12.1987: 279.898

Στις 31.12.1988: 296.295

Η Στατιστική Υπηρεσία μιας πόλης-κρατιδίου, όπως το Δυτικό Βερολίνο, την ίδια εποχή έδινε για τους Έλληνες τους α-

ταναστευτικά ρεύματα φυγάδων από τον «Τρίτο Κόσμο», που ζητούν εκεί πολιτικό άσυλο ή ελπίζουν (όπως και κυρίως γίνεται) σε μίαν ανοχή παραμονής. Το άνοιγμα των συνόρων από τα κράτη του παλιού «ανατολικού μπλοκ» και μια νόμιμη ή παράνομη μετανάστευση από και προς τη Δύση, που πρέπει να αναμένεται, θα αποτελέσει επιπλέον αναγκαστικά ανταγωνιστικό παράγοντα για μία ενδεχόμενη νέα εργατική μετανάστευση από την Ελλάδα. Αυτό το στοιχείο ισχύει ιδιαίτερα για την ενοποιημένη Γερμανία. Η Δυτική (γεωγραφικά πλέον) Γερμανία δέχεται ήδη κύματα μετοίκων από την παλιά Ανατολική Γερμανία και αποδήμων γερμανικής καταγωγής από άλλες ανατολικές και πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης (Πολωνία, Σοβιετική Ένωση, Τσεχοσλοβακία, Ρουμανία).

Από την πλευρά των λεγόμενων παραγόντων ώθησης (push factors: παράγοντες που εμφανίζονται στη χώρα προέλευσης των μεταναστών), στους λόγους που θα μπορούσαν να ανακόψουν και να κρατήσουν χαμηλή μια νέα ελληνική μετανάστευση αναφέρουμε: το γεγονός ότι δεν υπάρχει σήμερα καμιά αξία λόγου δημογραφική πίεση, και αντίστοιχα καμιά σημαντική αύξηση του παραγωγικού πληθυσμού στην Ελλάδα (το αντίθετο μάλιστα συμβαίνει, ώστε στατιστικά να έχουμε πλέον 1,5 παιδί ανά Ελληνίδα) και το ότι η επικρατούσα εδώ ανεργία (γύρω στο 10%) δεν αποτελεί κάτι το παράδοξο για τα σημερινά ευρωπαϊκά δεδομένα - αλλού βρίσκονται τα μεγάλα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.

Σε αυτά πρέπει να προστεθεί και το ότι στην Ελλάδα λειτουργεί, ως γνωστόν, ένα δίκτυο διαπροσωπικών σχέσεων, που έχει εγκαταστήσει την ασφάλιστική δικλίδα διαφόρων άτυπων δυνατοτήτων απασχόλησης στο πλαίσιο της ευρέως εξαπλωμένης «μαύρης αγοράς» και πιαροικονομίας. Έτσι οι κατά περιοχές υφιστάμενες ευκαιριακές δυνατότητες απασχόλησης (τουρισμός, γεωργία κ.λπ.) μπορούν να συγκρατήσουν τους ανθρώπους στη χώρα τους και να τους αποτρέψουν από μια μετανάστευση, που σήμερα εμφανίζεται αρκετά ριψοκίνδυνη.

γ. Πώς βλέπουν τα πράγματα οι αρμόδιοι στην Ελλάδα; Μια μελέτη ενός υπευθύνου της ελληνικής Γραμματείας Αποδήμων Ελληνισμού, δημοσιευμένη πριν από μερικά χρόνια στον επιστημονικό γερμανικό Τύπο, υπολόγισε ότι τα πρώτα χρόνια μετά την πλήρη εισαγωγή της ελεύθερης διακίνησης μπορεί να παρατηρηθεί μια μικρή αύξηση του ρεύματος μετανάστευσης από την Ελλάδα προς τις χώρες της Κοινότητας, που όμως θα υποχωρήσει ύστερα και θα σταθεροποιηθεί εντέλει στα επίπεδα των τελευταίων χρόνων (Α. Kontis, 1988). Τα συμπεράσματα άλλων ερευνών για το

φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ελλάδα καταλήγουν στην πιθανότητα μιας εναλλασσόμενης μετανάστευσης-παλιννόστησης των Ελλήνων προς και από τις άλλες χώρες-μέλη της ΕΟΚ για το μέλλον. Τα τελευταία χρόνια άλλωστε η έντονη παλιννόστηση των Ελλήνων μεταναστών,

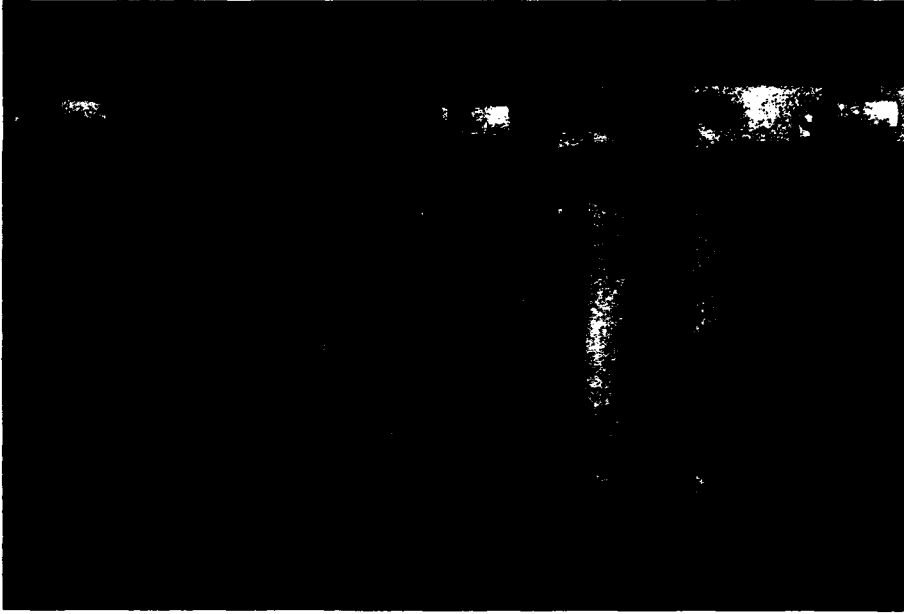
που σημειώθηκε παλιότερα, υποχωρεί και εμφανίζεται πάλι μια νέα μετανάστευση προς την Ευρώπη, αλλά και προς τις υπερπόντιες χώρες.

δ. Πάντως, θα έπρεπε να περιμένει κανείς, προτού βγάλει οριστικά συμπεράσματα. Είναι πρόωρο, π.χ., να λεχθεί ότι ισχύει και για τους Έλληνες ό,τι διαπιστώθηκε για τους Ιταλούς και τους άλλους ενδοκοινοτικούς μετανάστες από τα παλαιά κράτη-μέλη, ότι δηλαδή «η de jure ελεύθερη διακίνηση έχει σχετική μόνον επίδραση πάνω στις πραγματοποιούμενες μετακινήσεις» (R. Feithen). Με άλλα λόγια, ότι οι Ιταλοί και οι άλλοι Ευρωπαίοι μετανάστες δεν επηρεάζονται στην απόφασή τους τόσο από τη νομική δυνατότητα που έχουν, όσο από τις πραγματικές οικονομικές δυνατότητες που διανοίγονται ή όχι στις χώρες απασχόλησης.

Κάθε φορά θα έπρεπε να εξετάζει κανείς την κατάσταση και από τις δύο πλευρές. Συχνά, λ.χ., οι μετανάστες εργάτες δεν τρομάζουν μπροστά στην ανεργία που υπάρχει στη χώρα απασχόλησης. Όμως οι Έλληνες (αντίθετα από μετανάστες άλλων εθνικοτήτων) σύμφωνα με τη μέχρι τώρα εμπειρία δεν παραμένουν στη χώρα υποδοχής πάση θυσία, υπομένοντας όλες τις δυσάρεστες κοινωνικές συνέπειες από την υφιστάμενη εκεί ανεργία.

Η κατάσταση εξάλλου στη χώρα προέλευσης, την Ελλάδα, δεν αποκλείεται να επιδεινωθεί ραγδαία με βάση τις χρόνιες αδυναμίες της οικονομίας της (ασθενής πρωτογενής τομέας, χαμηλή παραγωγι-

ή καθόλου ειδικευμένων θέσεων εργασίας στις βιομηχανικά προηγμένες χώρες, η μετακίνηση ανειδίκευτων εργατών (όπως ήταν μέχρι τώρα η εργατική μετανάστευση) θα στερέψει, και θα υπάρξει ελεύθερη διακίνηση και ροή μάλλον ανάμεσα στις ειδικευμένες εργατικές δυνάμεις στον ενι-

κότητα, μεταπρατικές δομές, μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα, διογκούμενος πληθωρισμός κ.λπ.), που γνωρίζουν παροξυσμό στις μέρες μας (οι λιγότερες επενδύσεις, η χαμηλότερη παραγωγικότητα, ο υψηλότερος εξωτερικός δανεισμός, ο απειλητικότερος πληθωρισμός απ' όλες τις χώρες της ΕΟΚ), σε μίαν Ευρώπη που μεταβάλλεται ριζικά σήμερα - αν και τέτοια σενάρια δεν επαληθεύθηκαν στη χώρα μας ούτε μετά το 1962 (σύνδεση με την ΕΟΚ), αλλά ούτε και μετά το 1981 (είσοδος στην ΕΟΚ).

Στον ορίζοντα όλων αυτών των αντιφατικών δεδομένων, που θα μπορούσαν να ευνοήσουν ή να φρενάρουν τη μετανάστευση, θα έπρεπε να εξετάσει κανείς την πιθανότητα ενός νέου ελληνικού μεταναστευτικού κύματος, για να δώσει στις προβλέψεις μίαν επιστημονική βάση.

ε. Θα ήταν ενδιαφέρον στο σημείο αυτό να υπερβεί κανείς το ειδικό θέμα των Ελλήνων και να λάβει υπόψη του τους πρώτους υπολογισμούς και τις εκτιμήσεις της Επιτροπής της ΕΟΚ σχετικά με το μέλλον της ενδοευρωπαϊκής ελεύθερης διακίνησης γενικά, εν όψει της μεγάλης εσωτερικής αγοράς που σχεδιάζεται για το τέλος του 1992.

Στην ενδιάμεση έκθεση της διαγραμματικής ομάδας υπαλλήλων της Επιτροπής, για την κοινωνική διάσταση της εσωτερικής αγοράς (1988), ξεκινούσαν από την υπόθεση ότι, λαμβανομένης υπ' όψιν της ανεργίας και της, κατά γενική ομολογία, χαμηλής προσφοράς ελάχιστων

αίο ευρωπαϊκό χώρο. «Στη θέση της μαζικής μετανάστευσης ανειδίκευτων υπεισέρχεται τώρα όλο και περισσότερο μια "ρέουσα ανταλλαγή" ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, που έρχεται και φεύγει προς όλες τις κατευθύνσεις, χωρίς να σχηματίζει μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα», ήταν η εκτίμηση της Επιτροπής της ΕΟΚ για το μέλλον.

Για το αν τα πράγματα θα εξελιχθούν όντως έτσι, θα μπορούσε να αμφιβάλλει κανείς. Επειδή εντέλει η ίδια ομάδα εργασίας της Επιτροπής της ΕΟΚ στην παραπάνω έκθεση ζητούσε: «Η πραγματοποίηση της εσωτερικής αγοράς θα στεφανωθεί τότε μόνον από επιτυχία, αν η ενδοκοινωνική επαγγελματική κινητικότητα των εργατικών δυνάμεων αυξηθεί σημαντικά έναντι της, προς το παρόν, εξαιρετικά ταπεινής της έκτασης...». Το τι ακριβώς εννοούσε με αυτό η ομάδα εργασίας της Επιτροπής και αν η πιθανή αντίφαση ανάμεσα στις δύο αυτές αποφάνσεις θα μπορούσε να αρθεί, έμεινε ζήτημα ανοιχτό. Τα συμπεράσματα, πάντως, ενός φουτουρολογικού σεμιναρίου με θέμα «Η γεωγραφική κινητικότητα και οι κοινωνικές της επιδράσεις», που διοργάνωσε η Επιτροπή της ΕΟΚ στις Βρυξέλλες και που έγιναν γνωστά το 1989, επιβεβαίωναν τις παραπάνω τοποθετήσεις: «Στις διάφορες χώρες-μέλη της Νότιας Ευρώπης... υφίσταται αναμφίβολα ένα μεγάλο μεταναστευτικό δυναμικό... Θα έπρεπε όμως τώρα να επισημανθεί ότι υπάρχουν δύο κατηγορίες μεταναστών: οι μορφωμένοι

και εξειδικευμένοι, και οι μη εξειδικευμένοι μετανάστες. Η ενδοκοινωνική μετανάστευση εντοπίζεται πλέον στην πρώτη κατηγορία. Όσον αφορά τη δεύτερη, τα ρεύματα έχουν ανακοπεί».

Όμως, ένα χρόνο αργότερα τα πράγματα φαίνεται να αλλάζουν. Η κατά παραγγελία της Επιτροπής της ΕΟΚ έκθεση των εμπειρογνομόνων της ομάδας Braun, που δημοσιεύθηκε επίσημα στις 28 Σεπτεμβρίου 1990 με τίτλο «Μεταναστευτικές πολιτικές και κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα», μετέβαλε το σκεπτικό της υπόθεσης. Τώρα πια γίνεται λόγος για «την κυρίαρχη σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες ανισομέρεια ανάμεσα στη ζήτηση και την προσφορά εργατικών θέσεων, τόσο σε ποιοτική όσο και (κυρίως) σε ποσοτική βάση, που εξακολουθεί να υφίσταται παρ' ότι υπάρχουν διαθέσιμες εργατικές δυνάμεις στην Κοινότητα που υποαποσχολούνται», και προφητεύεται αύξηση των μεταναστευτικών τάσεων. Αλλά αυτή η τοποθέτηση αφορά κυρίως μεταναστευτικά ρεύματα από τον «Δεύτερο» και «Τρίτο Κόσμο» προς την ΕΟΚ συνολικά.

Το πόρισμα που θα μπορούσε να προκύψει συνδυαστικά από τις παραπάνω προβλέψεις της Επιτροπής της ΕΟΚ, ότι δηλαδή για μεν τους κοινοτικούς μετανάστες θα υπάρξει στο μέλλον διακίνηση μόνον των ειδικευμένων εργατικών δυνάμεων, ενώ θα ανιξηθούν οι μεταναστευτικές πιέσεις ανειδίκευτων εργατών από εξωκοινωνικές χώρες προς την ΕΟΚ, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ακόμα (ειδικά μάλιστα για την περίπτωση των Ελλήνων) με σκεπτικισμό.

Προσεκτικό συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε ύστερα από όλα αυτά: Δεν θα έπρεπε μεν να αποκλείεται μια νέα μετανάστευση από την Ελλάδα, υπάρχουν όμως λόγοι για τους οποίους θα έπρεπε να υποθέσουμε ότι αυτή δεν πρόκειται να πάρει δραματικές διαστάσεις.

2. Οι παλιοί μετανάστες

Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της μελέτης αυτής βρίσκονται οι μετανάστες που έχουν γίνει δεκτοί στις χώρες αποσχόλησης της Κοινότητας σε παλιότερα χρόνια και ζουν έχοντας μεταθέσει εκεί το βιοτικό τους κέντρο. Με βάση στατιστικές της ΕΟΚ αυτοί είναι περίπου 350.000, ενώ σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς είναι γύρω στους 400.000 Έλληνες, κυρίως εργάτες, και τα μέλη των οικογενειών τους. Στην ΟΔΓ σήμερα, όπως είδαμε πιο πάνω, βρίσκονται περίπου 300.000 άτομα. Θα δώσει σε αυτούς τους ανθρώπους η πλήρης ισχύς του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου της ελεύθερης διακίνησης μια καινούργια ευκαιρία:

Θα πρέπει κατ' αρχήν να παραπέμ-

ψουμε ξανά στην απογραφή που επιχειρήσαμε στο πρώτο τμήμα της μελέτης: «Ελεύθερη διακίνηση», με την έννοια της εφαρμογής του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου της μετανάστευσης στην εκάστοτε χώρα απασχόλησης και της εξίσωσης προς τους άλλους ενδοκοινοτικούς μετανάστες, υπήρχε ήδη για τους Έλληνες από την 1.1.1981 και χωρίς αμφιβολία βελτίωσε σε σημαντικό βαθμό τη νομική τους θέση. Σχετικά με αυτό δεν άλλαξε λοιπόν τίποτα μετά την 1.1.1988.

«Ελεύθερη διακίνηση», με την έννοια της δυνατότητας μετακίνησης προς αναζητήσιν εργασίας από χώρα σε χώρα μέσα στην Κοινότητα των «Δώδεκα» (αυτό είναι το καινούργιο μετά την 1.1.1988), ο συγγραφέας του άρθρου αυτού θεωρεί ότι δεν δικαιούται να χαρακτηρίσει την «ευκαιρία» και «πρόκληση» για τους παλιούς, σκληρά δοκιμασμένους από τη ζωή Έλληνες μετανάστες. Γιατί μπορεί μεν να προσφέρει σε κάποιους από αυτούς τη δυνατότητα επανάκαμψης στη χώρα απασχόλησης μετά μια αποτυχημένη προσπάθεια παλιννόστησης στην Ελλάδα, ή σε κάποιους άλλους να δίνει ίσως τη δυνατότητα να αναζητήσουν αλλού στην Ευρώπη την τύχη που δεν κατόρθωσαν να βρουν μέχρι τώρα. Όμως μόνον αυτό δεν αρκεί για να μιλήσει κανείς για «ευκαιρία» και «πρόκληση». Θα πρέπει οπωσδήποτε να λάβει σήμερα υπόψη του και έναν άλλο παράγοντα.

3. Επαγγελματική ειδικευση

Η σχεδιασμένη για το τέλος του 1992 ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά θα οξύνει το συναγωνισμό σε όλα τα επίπεδα πολύ περισσότερο απ' ό,τι μέχρι σήμερα. Μπορεί μεν να σκέφτεται κανείς στη θεωρία με κάποια μελαγχολία για το αν κάτι τέτοιο είναι καλό ή κακό. Ο κύβος όμως έχει ήδη ριφθεί: Η Ευρώπη κινείται προς ένα μέλλον, που θα πολλαπλασιάσει τις προκλήσεις για τις κοινωνίες και τα άτομα. Στην εκμετάλλευση των ευκαιριών θα υπάρξουν σίγουρα κερδοσώμους και χαμένοι. Οι «δυνατοί» θα είναι σε ευνοϊκή θέση να κυριαρχήσουν και να έχουν κέρδη· οι «αδύνατοι» θα τα καταφέρουν μόνον αν επανεξοπλισθούν.

Καινούργιοι μετανάστες από την Ελλάδα, καθώς και οι εγκατεστημένοι ήδη στις χώρες της ΕΟΚ Έλληνες και τα παιδιά τους, που κάνουν χρήση της κοινοτικής ελεύθερης διακίνησης, για να έρθουν τώρα ή να μείνουν κι άλλο, έχουν τότε μόνον δυνατότητες στην ενωμένη Ευρώπη αν εκτιμήσουν δεόντως τον βασικό παράγοντα «εξειδίκευση - βελτίωση της προσφοράς» στην επιλογή και την άσκηση του επαγγέλματός τους, είτε ως μισθωτοί εργαζόμενοι είτε, ενδεχομένως, ως ανεξάρτητοι επαγγελματίες.

«Δεόντως» σημαίνει: πολύ περισσότερο απ' ό,τι συμβαίνει σήμερα! Επειδή, αν εξαιρέσουμε τις μεμονωμένες περιπτώσεις που το ελληνικό «δαμόνιο» έχει να παρουσιάσει σημαντικές κοινωνικές επιτυχίες, οι στατιστικές για την πλειονότητα, π.χ., των Ελλήνων της Γερμανίας είναι α-

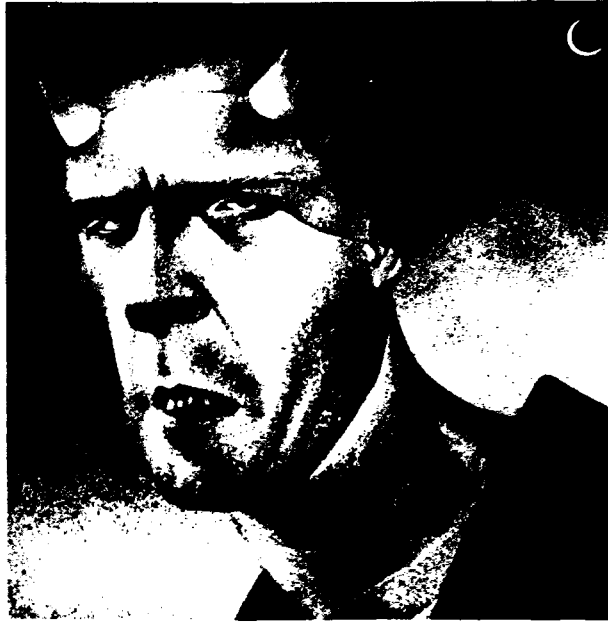
ποκαρδιωτικές. Και δυστυχώς αυτό δεν ισχύει μόνο για τις «χαμένες γενιές» των παλιών μεταναστών (και των μεταναστριών!), αλλά και για τις νεότερες: οι στατιστικές λένε ότι μόνον το 22% των ελληνόπαιδων της Γερμανίας ακολουθεί την επαγγελματική εκπαίδευση, ενώ ειδικά για τις νέες γυναίκες η κατάσταση είναι δραματική.

Οι υπεύθυνοι για τους Έλληνες μετανάστες στην Ελλάδα και στις χώρες απασχόλησης της ΕΟΚ δεν θα έπρεπε να υποτιμήσουν το σημείο αυτό, αν δεν θέλουμε να χάσουν οι μετανάστες μας το ευρωπαϊκό τρένο, που περνάει με μεγάλη ταχύτητα δίπλα τους, την ευκαιρία δηλαδή να πετύχουν σε μια «Ευρώπη χωρίς σύνορα».

Και κάτι άλλο: Η κατάσταση όπως διαμορφώνεται σήμερα για τους Έλληνες που ζουν από χρόνια στις βόρειες και κεντρικές ευρωπαϊκές χώρες όπως η ΟΔΓ, ιδιαίτερα για τη δεύτερη και τρίτη γενιά, συνεπάγεται ακόμη μεγαλύτερη πίεση να προσαρμοσθούν στη χώρα εγκατάστασης και να δεχτούν τις εκεί ισχύουσες κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές αξίες. Είναι αναγκασμένοι, εφόσον θέλουν να έχουν επιτυχία, να απεκδυθούν τρόπους συμπεριφοράς στο επάγγελμα, την κοινωνία και την οικογένεια, που δεν ανταποκρίνονται πλέον στα ευρωπαϊκά δεδομένα. Το να ισχυρισθεί κάποιος ότι κάτι τέτοιο θα οδηγούσε σε εθνική απώλεια, δεν θα ήταν σωστό. Ας σκεφθούμε, π.χ., την εγκατάλειψη του παραδοσιακού πατριαρχικού ρόλου του Έλληνα άνδρα ως

gastarbeiter θα παραμείνουν μόνιμα στη χώρα, τουλάχιστον οι περισσότεροι. Μια νέα επιθετική μορφή της ίδιας λογικής, που αναφέρεται κυρίως στη δεύτερη και τρίτη γενιά των μεταναστών, είναι: «Είτε θα γίνετε Γερμανοί, είτε θα φύγετε».

Η πολιτική αυτή, ακόμα κι αν δεν ε-

μοναδικού τροφοδότη του σπιτιού και κεφαλής της οικογένειας.

Όπως όμως και να εκτιμήσει το πράγμα κανείς, ο αυξημένος συναγωνισμός στον ενδοευρωπαϊκό χώρο φέρνει και έναν αφομοιωτικό καταναγκασμό για τους εκεί εγκατεστημένους Έλληνες.

4. Μετανάστευση και εθνικό κράτος

Εξετάζοντας το ζήτημα αυτό (η προκείμενη μελέτη δεν υπεισέρχεται στο θέμα των επιπτώσεων που θα έχει η ελεύθερη διακίνηση για τις χώρες προέλευσης των μεταναστών, ειδικά εδώ για την Ελλάδα), βρίσκεται κανείς αντιμέτωπος με το εξής κεντρικό ερώτημα: Ποιο είναι το μέλλον των μειονοτήτων με διαφορετική γλώσσα και πολιτιστική προέλευση στην Ευρώπη, π.χ. των Ελλήνων στην ΟΔΓ;

Μέχρι τώρα η επίσημη πολιτική πολλών χωρών απασχόλησης διέθετε μία μόνη απάντηση στο ερώτημα αυτό: Οι μειονότητες που προέκυψαν από την εργατική μετανάστευση θα πρέπει αργά ή γρήγορα να εξαφανισθούν, είτε με την παλιννόστηση είτε με την αφομοίωσή τους. Στην ΟΔΓ, ποιοι αυτής της πολιτικής για πολλά χρόνια ήταν η φράση: «Οι gastarbeiter πρέπει να σταλούν πίσω, όταν δεν θα τους χρειαζόμαστε πια». Σιγά σιγά όμως, κάτω από την πίεση της παραδοχής ότι το διεθνές πολιτικό κόστος μιας μαζικής απέλασης θα ήταν πολύ υψηλό, η πολιτική αυτή τροποποιήθηκε: Οι Γερμανοί υπεύθυνοι αναγκάστηκαν να παραδεχθούν ότι οι

φαρμόζεται ή δεν υποστηρίζεται πλέον με την ίδια ένταση, εξακολουθεί πάντως να παραμένει υπόγεια ενεργή στην ΟΔΓ, ως «πολιτική παρακράτησης δικαιωμάτων». Σαν μια πολιτική δηλαδή που αρνείται να χορηγήσει σημαντικά δικαιώματα στους μετανάστες, για να τους αναγκάσει να αποφασίσουν ή να φύγουν ή να πάρουν τη γερμανική υπηκοότητα. Με τη στρατηγική αυτή συνδέεται η σκέψη ότι οι μετανάστες που θέλουν να μείνουν εκεί, το αργότερο τα παιδιά τους, έχουν μπροστά τους το μονόδρομο της υποταγής στην ηγεμονική κουλτούρα, την εγκατάλειψη δηλαδή της πολιτιστικής και, σε κάθε περίπτωση, της εθνικής τους ταυτότητας.

Σχηματικά, η πολιτική και το δίκαιο που επικρατεί στην Ομοσπονδιακή Γερμανία για τους αλλοδαπούς και περιγράφει ακριβώς αυτή τη «σταδιοδρομία» θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αντίστοιχα από την εξής διαβιβήση: «ανοχή παραμονής – μονιμοποίηση παραμονής – πολιτογράφηση». Πρέπει μάλιστα να προσθέσουμε ότι το σχήμα αυτό αποτελεί τη βάση των αντιλήψεων όχι μόνο των κυβερνητικών αλλά και πολλών αντιπολιτευτικών δυνάμεων στη χώρα αυτή, που κάνουν σχέδια για τους αλλοδαπούς. Αυτό το μοντέλο μπορεί να το διαβάσει κανείς μέσα από τις γραμμές, π.χ., του νέου γερμανικού νόμου περί αλλοδαπών, που ψηφίστηκε την άνοιξη του 1990 και τέθηκε σε ισχύ την 1.1.1991, αλλά και πίσω από τις αντιδράσεις πολλών πλευρών, που υποτίθεται ότι τον μάχονται (λ.χ. στις αντι-

προτάσεις και τα αντισχέδια της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, των συνδικάτων ή των Εκκλησιών για έναν άλλο νόμο περί αλλοδαπών).

5. «Μετα-εθνική» Ευρώπη

Με το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο της ελεύθερης διακίνησης σε μian «Ευρώπη χωρίς σύνορα», που διαγράφεται ήδη στον ορίζοντα, θα περιοριστεί όμως αισθητά στο μέλλον η εξουσία του κράτους πάνω στις μειονότητες διαφορετικής προέλευσης και κουλτούρας, οι οποίες προέκυψαν από την εργατική μετανάστευση παλαιότερων χρόνων και θα ενισχυθούν στο εξής ακριβώς από την άσκηση αυτής της ελεύθερης διακίνησης.

Η ατομική δυνατότητα να μπορεί κανείς να έρχεται και να φεύγει χωρίς κρατική άδεια, να μπορεί να κάνει καριέρα σε κάθε επάγγελμα χωρίς το προαπαιτούμενο της ιθαγένειας του κράτους απασχόλησης, να μπορεί εντέλει να διαμορφώνει τη ζωή του στη χώρα υποδοχής χωρίς το φόβο ότι θα απελαθεί, και οι συναφείς ελευθερίες προς την κατεύθυνση των οποίων διευρύνεται όλο και περισσότερο σήμερα το περιεχόμενο της αρχικής ελεύθερης διακίνησης (ελεύθερη εγκατάσταση συνταξιούχων, φοιτητών κ.ά., εντέλει δε κάθε πολίτη κράτους-μέλους της ΕΟΚ οπουδήποτε στην επικράτειά της) μπορεί, εφόσον θελήσουν πολλοί να τις χρησιμοποιήσουν, να μετατρέψουν τα εθνικά κράτη του παρόντος όχι μόνο σε «μεταναστευτικές χώρες» αλλά, πολύ περισσότερο, σε χώρες στις οποίες η εθνική ομοιογένεια των κοινωνιών τους δεν θα είναι πια εγγυημένη. Σε μια τέτοια «μετα-εθνική» Ευρώπη το εθνικό κράτος παραμένει μεν ένα βασικό μέγεθος, χάνει όμως πολλή από τη δύναμή του.

Για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία υπάρχει τώρα η δυνατότητα μιας μη αφομοιωτικής, πολυ- ή δια-πολιτιστικής κοινωνίας και για τις μειονότητες της εργατικής μετανάστευσης. Ένα μωσαϊκό αντί για έναν λείβητα τήξης και εξαφάνισης των ιδιαιτεροτήτων (melting pot), ένας ζωτικός χώρος για πλειοψηφίες και μειοψηφίες, όπου διάφορες πληθυσμιακές ομαδές επικοινωνούν μεταξύ τους και διάφορες κουλτούρες ανταλλάσσουν πολιτιστικά προϊόντα, μηνύματα και επιρροές.

Ουτοπία; Ίσως ναι, ως ένα βαθμό. Η κρατική πολιτική περί αλλοδαπών, με τις αυστηρές αντιλήψεις περί «ενσωμάτωσης» και «πολιτογράφησης», χάνει με μαθηματική ακρίβεια σε δύναμη επιβολής. Δεν είναι τυχαίο ότι τα σχέδια της ομοσπονδιακής κυβέρνησης στη Γερμανία βάσει του νέου νόμου περί αλλοδαπών δεν βρίσκουν σήμερα παρά μόνον περιθωρικά εφαρμογή στους υπηκόους άλλων κρατών-μελών της ΕΟΚ, οι οποίοι εξαίρουν-

ται έτσι σε σημαντικό βαθμό από μια σκληρή και εθνοκεντρική αντιμετώπιση.

Σε μια εποχή, που ειδικά στη Γερμανία η πραγματοποίηση της «επανενώσης» και ο εθνικισμός που αυτή συνεπάγεται κρύβει πολλούς και διάφορους κινδύνους για τους ξένους εργάτες, οι κοινοτικοί μετανάστες προστατεύονται επιπροσθέτως από την ασπίδα του ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου (χωρίς να σημαίνει βέβαια ότι πρέπει να επαφίεται κανείς σ' αυτό).

Τι σημαίνουν αυτά για τους Έλληνες που ζουν από χρόνια στις χώρες της ΕΟΚ; Σημαίνουν ότι τώρα αποκτούν μεγαλύτερη ευκαιρία να διατηρήσουν την πολιτιστική τους ταυτότητα, η οποία, είτε θέλει κανείς είτε όχι, περιέχει και πολλά εθνικά στοιχεία. Και θα πρέπει να λεχθεί ότι ούτε αυτό είναι μεμπτό, επειδή η πολιτιστική ταυτότητα αποτελεί σημαντικό στοιχείο στήριξης στην ξένη χώρα. Μόνη αυτή επιτρέπει να μη «διαλυθεί» κανείς και να μη «σαρωθεί» από τις ραγδαίες κοινωνικές εξελίξεις, αλλά να αντέξει στις προκλήσεις και, πάνω σε στέρεο βάθος, να δεχθεί νέα στοιχεία και επιρροές και να εμπλουτίσει την προσωπικότητά του. Αντίθετα, άνθρωποι χωρίς ταυτότητα έχουν πολύ λιγότερες πιθανότητες να αντέξουν σε δυναμικές μεταβολές, όπως αυτές που συμβαίνουν σήμερα στην Ευρώπη.

6. Οι οργανώσεις των μεταναστών

Ιδιαίτερη μνεία στο σημείο αυτό δικαιούνται οι οργανώσεις των Ελλήνων μεταναστών, και το μέλλον τους. Οι Έλληνες στο εξωτερικό είναι φίλοι της σωματειακής δράσης. Στη Δυτική Γερμανία ίδρυσαν εξαρχής συλλόγους στους τόπους όπου ζουν και εργάζονται. Σύμφωνα με μια έρευνα που έγινε στην ευρύτερη περιοχή της Φρανκφούρτης, υπάρχει ένας σύλλογος ανά πεντακόσιους Έλληνες, ενώ η αντίστοιχη σχέση για τους Τούρκους είναι 1/1100 και για τους Ιταλούς 1/1700. Ως γνωστόν, στη Γερμανία λειτουργούν διάφορες ελληνικές οργανώσεις, όπως σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων με την ομοσπονδία τους, φοιτητικοί σύλλογοι επίσης με ομοσπονδία, σύλλογοι επιστημόνων, αθλητικοί, μουσικοί, πολιτιστικοί σύλλογοι, σύλλογοι εθνικοτοπικοί κ.λπ. Το σπουδαιότερο όμως κύτταρο της οργανωμένης ζωής των Ελλήνων στην ΟΔΓ είναι οι κοινότητες. Σε αυτές είναι οργανωμένα κατά κανόνα τα μέλη και των άλλων συλλόγων του ίδιου τόπου, αποτελούν δηλαδή την «κοινή στέγη» των Ελλήνων σε τοπικό επίπεδο.

Ήδη από το 1965 οι κοινότητες συμπύκνωσαν σε δευτεροβάθμιο όργανο, την Ομοσπονδία Ελληνικών Κοινοτήτων (ΟΕΚ). Σήμερα στις γραμμές της ΟΕΚ βρίσκονται γύρω στις 135 κοινότητες και

περίπου 60.000 τακτικά μέλη. Η ΟΕΚ λοιπόν αποτελεί την οργάνωση που εκφράζει και εξοχύν τους Έλληνες στην ΟΔΓ, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπόψη του ότι συχνά μια τετραμελής ελληνική οικογένεια εκπροσωπείται με ένα μέλος της στην κοινότητα.

Μια «λεπτομέρεια» που διακρίνει τις οργανώσεις των Ελλήνων από αυτές άλλων μεταναστών στην ΟΔΓ αξίζει εδώ ιδιαίτερη μνεία. Οι κοινότητες και η ΟΕΚ σε σημαντικό βαθμό υποστηρίζονται σήμερα (αντίθετα με ό,τι συνέβαινε στο παρελθόν) από όλες τις πολιτικές παρατάξεις — από τους συντηρητικούς έως τους κομμουνιστές ή τις ανέντακτες κινήσεις —, είναι δημοκρατικά οργανωμένες, τα καταστατικά τους επιβάλλουν υποχρεωτικά το εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής ώστε να εκπροσωπούνται κατά το δυνατόν όλες, και οι μικρές ακόμη πολιτικές δυνάμεις στο προεδρείο, και είναι γενικά ανοιχτές απέναντι σε πολιτικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις και αντιλήψεις.

Οι κοινότητες και οι άλλοι σύλλογοι συνέβαλαν μέχρι τώρα ομολογουμένως αποφασιστικά στο να διατηρήσουν οι Έλληνες μετανάστες στις χώρες της ΕΟΚ την πολιτιστική τους ταυτότητα. Τον τελευταίο καιρό μάλιστα έχουν συντονίσει τη δράση τους πανευρωπαϊκά, με την ίδρυση Συνομοσπονδίας. Ο ρόλος τους στο μέλλον — αν θελήσει να διακινδυνεύσει κανείς μια πρόγνωση — θα γίνει εντονότερος στις υπό εξέλιξιν ευρωπαϊκές κοινωνίες που θα χαρακτηρίζονται από πολυπολιτιστικά στοιχεία, θα αλλάξει όμως βαθμιαία ο χαρακτήρας τους, καθώς θα απομακρύνονται από την αυτοπεριχαράκωση του παρελθόντος προς την κατεύθυνση του ανοίγματος προς τον περιβάλλοντα χώρο: θα εκπροσωπούν κατά κύριο λόγο, αν όχι αποκλειστικά, συμφέροντα ατόμων

που αποφάσισαν να παραμείνουν μόνιμα στις κοινωνίες αυτές.

IV. Νομικοπολιτικά αιτήματα

Τα πορίσματα του μέρους αυτού αντιστοιχούν σε ορισμένα αιτήματα που θα μπορούσαν να προωθηθούν πολιτικά στο πλαίσιο μιας ζητούμενης νέας δικαιοσύνης μέσα στην ΕΟΚ, τόσο κυρίως προς το κράτος απασχόλησης, όσο και προς το ελληνικό κράτος.

α. Οι χώρες απασχόλησης θα πρέπει να παραιτηθούν από βίαιες λύσεις απέναντι στους εργάτες-μετανάστες, στην περίπτωση μας απέναντι στους Έλληνες, εάν θέλουν να αποφύγουν τη σύγκρουση με τα ευρωπαϊκά όργανα (π.χ. την Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή το Δικαστήριο της ΕΟΚ). Για τη λύση των προβλημάτων ενδείκνυται ο διάλογος με τους μετανάστες. Αντίστοιχα πρέπει να αλλάξει το δίκαιο απέναντί τους. Σ' αυτό υπάγεται όχι μόνο η καταπολέμηση εχθρικών τάσεων, αλλά πολύ περισσότερο μια θετική στροφή, που θα αίρει τα υφιστάμενα κενά στη νομική θέση του μετανάστη, έως την έλλειψη πολιτικών δικαιωμάτων (έτσι πρέπει να εννοηθεί και το υπερώριμο αίτημα συμμετοχής στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές).

β. Αντί της, εκβιαστικά χρησιμοποιούμενης σήμερα, «προσφοράς της υπηκοότητας του κράτους απασχόλησης» θα έπρεπε να δοκιμαστούν άλλες λύσεις. Καλύτερος θα ήταν, αν μπορούσε να κατακτηθεί σε κοινοτικό επίπεδο, ο θεσμός μιας κοινής ενδοευρωπαϊκής «ιθαγένειας» που θα έλυνε πολλά προβλήματα, ή και της πολιτικής συμμετοχής. Ήδη η σχετική (ισπανική) πρόταση για «κοινοτική ιθαγένεια» δίπλα στην εθνική συνάντησε την υποστήριξη των περισσότερων μελών της ΕΟΚ. Θα πρέπει μάλιστα να αναμένονται εξελίξεις προς αυτήν την κατεύθυνση, στο πλαίσιο της επιδιωκόμενης πολιτικής ενσωμάτωσης της Κοινότητας. Πάντως, οι εξελίξεις αυτές είναι αμφίβολο αν θα δώσουν την ευκαίρια οριστική λύση στο πρόβλημα τα αμέσως επόμενα χρόνια.

γ. Η καλλιέργεια της πολιτιστικής ταυτότητας του μετανάστη θα πρέπει να υποβοηθηθεί και η σχολική εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών θα πρέπει να συμπεριλάβει, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό και πολύ πιο ουσιαστικά απ' ό,τι μέχρι σήμερα, το μάθημα της μητρικής γλώσσας και της πατριδογνωσίας της χώρας προέλευσης. Το αίτημα αυτό περιέχεται ήδη σε πολλά διεθνή κείμενα, όπως σε συστάσεις της ΔΟΕ ήδη από το 1975, στη Σύμβαση που επεξεργάστηκε το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1977 «σχετικά με το νομικό καθεστώς των μεταναστών εργατών» και στη

Σύμβαση «για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των μεταναστών εργατών και των μελών των οικογενειών τους», το κείμενο της οποίας ενέκρινε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 18.12.1990. Μέσα στην ΕΟΚ όμως το αίτημα αυτό γίνεται ακόμη πιο επιτακτικό και αποκτά ξεχωριστή διάσταση στο πλαίσιο της ζητούμενης νέας Ευρώπης, που πρέπει να είναι μεν πολιτικά ενιαία, όχι όμως και πολιτισμικά-γλωσσικά ισοπέδη. Ένα απόσπασμα από ένα ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με ημερομηνία 9.5.1985 δείχνει στο σημείο αυτό την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθηθεί: «Η σημασία της μητρικής γλώσσας πρέπει να ληφθεί έμπρακτα υπόψη με το να αναγνωρισθεί το μάθημα της μητρικής γλώσσας σαν ισοτιμίας και βαθμιολογούμενος κλάδος επίδοσης του σχολικού προγράμματος. Πρέπει να δημιουργηθεί τέτοια σχολική και πολιτιστική πολιτική, ώστε να υποστηρίζεται η ενσωμάτωση των μεταναστών, η οποία δεν θα εννοείται σαν καθαρή αφομοίωση, αλλά σαν άνοιγμα, ανάπτυξη και σεβασμός των διαφόρων πολιτιστικών ταυτοτήτων».

Μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει πολλά για την εφαρμογή του πνεύματος αυτών των προδιαγραφών. Όμως είναι καιρός να υπάρξει νέα πρωτοβουλία της ΕΟΚ (η τελευταία χρονολογείται από το 1977) για το σχολικό πρόβλημα των παιδιών των μεταναστών.

δ. Οι οργανώσεις των Ελλήνων, όπως είναι η ΟΕΚ στην ΟΔΓ, θα πρέπει να αναγνωρισθούν ως ο νόμιμος αντιπρόσωπος του απόδημου ελληνισμού στις χώρες της ΕΟΚ, να θεωρηθούν εταίρος στο διάλογο που πρέπει να αρχίσει και στη συνεργασία για την επίλυση των προβλημάτων και, τελικά, να υποστηριχθούν πολιτικά και οικονομικά.

Επικύρωση αυτού του αιτήματος έρχεται σήμερα από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Έτσι, π.χ., η Επιτροπή της ΕΟΚ στις «Κατευθυντήριες αρχές για μια μεταναστευτική πολιτική της Κοινότητας» από 1.3.1985, συνηγορεί υπέρ του διαλόγου με τις μεταναστευτικές οργανώσεις. Επίσης στην ήδη μνημονευθείσα κοινοτική έκθεση του 1988 για την κοινωνική διάσταση της εσωτερικής αγοράς λέγεται ότι η υποστήριξη μιας πραγματικά ίσης μεταχείρισης των Ευρωπαίων μεταναστών είναι καθήκον της Επιτροπής και των ομάδων που εκπροσωπούν τους μετανάστες. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε πολλές φορές μέχρι τώρα, π.χ. σ' ένα ψήφισμα με ημερομηνία 9.10.1986, τον διάλογο με τις οργανώσεις των μεταναστών καθώς και την κατάλληλη χρηματοδότησή τους.

Το αίτημα της θεσμικής αναγνώρισης των ελληνικών κοινοτήτων στην Ευρώπη απευθύνεται κυρίως προς το κράτος απα-

σχόλησης. Απευθύνεται όμως και προς την Ελλάδα, και της τέθηκε πολλές φορές αλλά αυτή καλύφθηκε πάντα πίσω από διάφορες προφάσεις για να το αποφύγει, επειδή οι σχέσεις του ελληνικού κράτους προς τις απόδημες ελληνικές κοινότητες της Ευρώπης δεν ήταν ποτέ εκείνες που έπρεπε. Ακόμα και την περίοδο της προηγούμενης δεκαετίας, όταν οι οργανώσεις των μεταναστών είχαν κάποια οικονομική και πολιτική υποστήριξη, αυτή χαρακτηριζόταν από ασυνέπεια και στενόκαρδους υπολογισμούς. Έτσι η βοήθεια δεν ήταν ποτέ κατοχυρωμένη νομοθετικά, αλλά αποτελούσε ένα είδος περιοδικής ελεημοσύνης που δεν επέτρεπε φυσικά στις κοινότητες κανέναν σοβαρό προγραμματισμό της δουλειάς τους και τις έκανε αιχμάλωτες πολιτικών σκοπιμοτήτων. Αν όμως τα πράγματα δεν ήταν τότε ιδεώδη, θα αποτελούσε βαρύντατο σφάλμα η επιστροφή τώρα στην εχθρική στάση απέναντι στις οργανώσεις των Ελλήνων μεταναστών της δεκαετίας του '60 και του '70. Σφάλμα που θα μπορούσε σήμερα να αποβεί και εθνικά επιζήμιο. Από την πλευρά τους οι Έλληνες μετανάστες όλων των πολιτικών αποχρώσεων οφείλουν να διαφυλάξουν την ενότητα των φορέων εκπροσώπησής τους σαν κόρη οφθαλμού. Περιθώρια για κομματικές πολυτέλειες στο κεφάλαιο αυτό δεν έχει πλέον καμία πλευρά.

ε. Τέλος, ένα ακόμη αίτημα προς την κατεύθυνση της Ελλάδας, που αντανάκλα όμως προς τα πίσω. Η Ελλάδα μέχρι τώρα έχει δώσει συχνά αφορμή για προσφυγές, επειδή δεν σεβάστηκε το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο της ελεύθερης διακίνησης, της ελεύθερης εγκατάστασης και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, και έχει καταδικαστεί ήδη αρκετές φορές από το Δικαστήριο της ΕΟΚ.

Η κατάσταση είναι παθολογική και ξεπερνάει κατά πολύ τις δικαστικές καταδίκες. Ο ελληνικός Τύπος, π.χ., πριν από λίγο καιρό κατακλύσθηκε από δημοσιεύματα σχετικά με τον κίνδυνο να εκμεταλλευθούν οι άλλοι Ευρωπαίοι την ελεύθερη διακίνηση, για να πάρουν από τους Έλληνες τις δουλειές στην Ελλάδα. Επαγγελματικοί σύλλογοι (Ιατρικός, Δικηγορικός κ.λπ.) και υπηρεσίες παρεμβάλλουν μεγάλα εμπόδια στους κοινοτικούς υπηκόους που επιθυμούν να εγκατασταθούν στην Ελλάδα, συχνά κατά παράβαση της κοινοτικής νομοθεσίας. Πρόσφατα, στο πλαίσιο της διαμάχης μεταξύ ιδιοκτητών και ενοικιαστών θεωρήθηκε με τη μεγαλύτερη ευκολία από τον αρμόδιο υπουργό και τις δύο αντιμαχόμενες πλευρές ότι δεν θα έπρεπε να προστατεύονται εξίσου με τους Έλληνες οι αλλοδαποί ενοικιαστές - κάτι που και αυτό έρχεται σε αντίθεση με τις υποχρεώσεις της χώρας απέναντι στους υπηκόους άλλων κρατών-μελών της

ΕΟΚ. Εκτός από την ξενοφοβία (μια χαρακτηριστική ελληνική λέξη, που είναι ταυτόχρονα η πίσω όψη της ξενομανίας) που κρύβει μια τέτοια στάση, θα πρέπει να καταλάβουμε επιτέλους ότι δεν είναι δυνατόν να μετράμε σήμερα στην Ευρώπη με δύο μέτρα και δύο σταθμά.

Έχοντας λοιπόν μπροστά στα μάτια της τους πολλούς Έλληνες μετανάστες στις χώρες της ΕΟΚ που ζητάνε δίκαιη μεταχείριση και έχουν δώσει αγώνες γι' αυτό, πρέπει και η Ελλάδα να συμπεριφέρεται ανάλογα απέναντι στους υπηκόους των άλλων κρατών-μελών.

V. Συμπεράσματα

Είμαστε πλέον σε θέση να εξαγάγουμε ορισμένα πορίσματα απ' όσα αναπτύχθηκαν πιο πάνω, συνδυάζοντας δεδομένα που μπορεί να είναι και αντιφατικά μεταξύ τους - αυτό αποτελεί άλλωστε ίδιο των μελλοντογραφικών προσπαθειών. Η ελεύθερη διακίνηση σε μια ενωμένη Ευρώπη αποτελεί όντως μια δυναμική πρόκληση τόσο για τους Έλληνες μετανάστες όσο και για τις χώρες υποδοχής.

α. Για τους μετανάστες: Η ελεύθερη διακίνηση απ' εαυτή δεν σημαίνει αυτόματα τη βελτίωση της θέσης των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη. Γι' αυτούς η πρόκληση είναι διττή.

Η «κατάρτα» της μετανάστευσης από φτώχεια και ανάγκη που χαρακτηρίζει τις περασμένες δεκαετίες δεν μπορεί να παραγανδιστεί πια σαν ιδεώδες. Θα γίνεται άλλωστε στο μέλλον τουλάχιστον πιο δύσκολη εν όψει της μικρής προσφοράς ανειδίκευτων ή ελάχιστα ειδικευμένων θέσεων εργασίας. Έλληνες που κάνουν χρήση της ελεύθερης διακίνησης για να έρθουν για πρώτη φορά ή να παραμείνουν

στις χώρες της Κοινότητας, έχουν τότε μόνον δυνατότητα να τα καταφέρουν στην εσωτερική αγορά, αν εξειδικευθούν και βελτιώσουν την προσφορά τους σε πολύ μεγαλύτερη έκταση απ' ό,τι μέχρι σήμερα, και εκτεθούν έτσι στον οξυμμένο ευρωπαϊκό ανταγωνισμό. Αυτό τους θέτει

σε μιαν ισχυρότατη πίεση.

Γι' αυτούς που ζουν εδώ και χρόνια στις βόρειες και κεντρικές ευρωπαϊκές χώρες, όπως στην ΟΔΓ, ιδίως για τη δεύτερη και τρίτη γενιά αυτή η πρόκληση συνεπάγεται έναν καταναγκασμό εγκλιματισμού και κοινωνικοποίησης στη χώρα εγκατάστασης, που μπορεί να πάει πολύ μακριά, στην κατεύθυνση της «αφομοίωσης».

β. Για τις χώρες υποδοχής: Η ελεύθερη διακίνηση στην ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά αφαιρεί από τις χώρες απασχόλησης μεγάλο μέρος της εξουσίας τους πάνω στους ενδοκοινοτικούς μετανάστες. Πλέον γίνεται δύσκολη όχι μόνο μια «πολιτική για gastarbeiter» με την κλασική έννοια, αλλά και μια πολιτική του τύπου «γερμανική υπηκοότητα ή επαναπατριsmός». Οι αστερισμοί στη «μετα-εθνική» ενωμένη Ευρώπη δείχνουν διάλογο, συνεννόηση, συμβιβασμό, παραίτηση από βίαιες λύσεις. Σήμερα, στο πρόβλημα της μεταχείρισης των μειονοτήτων που προέκυψαν από την εργατική μετανάστευση ζητούνται «ολλανδικές» λύσεις παρά «γερμανικές». Η νέα φιλελεύθερη αντίληψη που χαρακτηρίζει την Ευρώπη απαιτεί καινούργιες παραδοχές. Αυτό σημαίνει ότι η πολιτιστική ταυτότητα των μεταναστών με όλα τα εθνικά της στοιχεία δεν επιτρέπεται να καταπιεστεί. Οι πολύχρονες προσπάθειες των οργανώσεων των μεταναστών, ειδικά των ελληνικών, για τη διατήρηση αυτής της ταυτότητας και ενάντια στην «αφομοίωση» δέχονται έτσι ι-

σχυρή ενίσχυση.

γ. Αν θέλαμε να συνδυάσουμε τα δύο προαναφερόμενα πορίσματα ειδικά για τους παλιούς μετανάστες —για τους οποίους πιθανώς να χρειαστεί ένα καινούργιο όνομα σε λίγο στην Ευρώπη— θα λέγαμε τα εξής: Υπό την επίδραση αυτών των δύο αντιθετικών κινήτρων για την εγκατάλειψη ή τη διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας, δηλαδή του πιεστικού παράγοντα «κοινωνικοοικονομική αναγκαιότητα προσαρμογής στη χώρα εγκατάστασης σε κατάσταση οξυμμένου ανταγωνισμού» και του απελευθερωτικού παράγοντα «νομική δυνατότητα διαφυγής από την εξουσία του εθνικού κράτους σε μια μετα-εθνική Ευρώπη», οι προ πολλού εγκατεστημένοι στις χώρες της ΕΟΚ Έλληνες μετανάστες θα βιώσουν στο μέλλον την κοινοτική ελεύθερη διακίνηση ως πρόκληση και ευκαιρία. Η κοινωνική και πολιτική τους συνείδηση θα επηρεαστεί απ' αυτά τα δύο αντιθέτου φορέας διανύσματα, και θα σφραγισθεί από την εκάστοτε επισφαλή ισορροπία τους.

Τα χαρτιά στο ζήτημα της εργατικής μετανάστευσης μέσα στην ενιαία Ευρώπη ξαναμοιράζονται. Οικονομικοί προσδιορισμοί ανατιμώνται, διοικητικοί περιορισμοί και νομικά μέσα πίεσης χάνουν αξία. Δεν είναι δυνατόν να λει κανείς εκ των προτέρων ποιο θα είναι το τελικό αποτέλεσμα.

Σίγουρα όμως έρχονται καιροί με ένταση. Καθήκον της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής, των οργανώσεων των Ελλήνων μεταναστών και των άλλων θεσμών που ασχολούνται με τους απόδημους Έλληνες στις χώρες της ΕΟΚ είναι να συλλάβουν έγκαιρα τα μηνύματα αυτών των καιρών και να προετοιμαστούν κατάλληλα. ■

